

ויחי וימות - אבות האומה וזקנה אחת

מים ראשונים: פרשתנו נקראת "ויחי" ובה מת יעקב (וכן יוסף בנו). אין זו הפרשה הראשונה בתורה (ובספר בראשית) שכותרתה היא חיים וסיפורה הוא מיתה. כבר קדמה לה פרשת חיי שרה בה נפטרה שרה אמנו. בהמשך הפרשה אמנם זוכה אברהם לחיים מחודשים עם [קטורה](#), אך גם הוא נפטר בסופה: "בשיבה טובה זקן ושבע". ראה דברינו [ואברהם זקן בא בימים](#) שאברהם תבע זקנה. ויחי – וימות, מצוי שם וגם כאן. קשר ההדוק בין החיים למיתה, גם הוא אולי מעשה אבות סימן לבנים. אין חיים בלי מיתה ואין מיתה ללא חיים ולא בכדי נקרא בית עלמים – בית החיים.

ויקרבנו ימי ישראל למות ... : (בראשית מז כט).¹

ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם אחרי אותי את פניך כי עודך חי: (שם פרק מו פסוק ל).²

בראשית רבה פרשה צו סימן ב – ימינו כצל על הארץ

"ויקרבנו ימי ישראל למות" – זהו שאמר הכתוב: "כי גרים אֶנְחֵנוּ לְפָנֶיךָ וְתוֹשְׁבִים כְּכֹל אֲבֹתֵינוּ כִּצְלָהּ יָמֵינוּ עַל הָאָרֶץ וְאֵין מִקְוֶה" (דברי הימים א כט טו) - והלוואי כצלו של כותל או כצלו של אילן אלא כצלו של עוף בשעה שהוא עף, שנאמר: "ימינו כצל עובר" (תהלים קד ד).³

כִּצְלָהּ יָמֵינוּ עַל הָאָרֶץ וְאֵין מִקְוֶה" - אין מי שיקווה שלא ימות. הכל יודעים ואומרים בפייהם שהן מתים. אברהם אמר: "ואנכי הולך עירי" (בראשית טו ב). יצחק אמר: "בעבור תברכך נפשי בטרם אמות" (בראשית כז ד). אף יעקב אמר: "ושכבתי עם אבותי" (בראשית מז ל) - אימתי? בשעה שנטה למות, שנאמר: "ויקרבנו ימי ישראל למות".⁴

מדרש תנחומא פרשת ויחי סימן ד – האבות תבעו מיתה

... ואף אברהם תבע מיתה בפיו, שנאמר: "ואנכי הולך עירי" (בראשית טו ב). לכך א"ל הקב"ה: "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום" (בראשית טו טו). יצחק תבע מיתה בפיו, שנאמר: "ואברכך לפני ה' לפני מותי" (בראשית כז ז), לכך כתיב: "ויגוע יצחק וימות" (בראשית לה). יעקב תבע מיתה, שנאמר: "אמותה הפעם" (בראשית מז ל).⁵ א"ל הקב"ה: אתה אמרת אמותה הפעם - תשב י"ז שנה. וחלה ונאסף.⁶

¹ ראה רמב"ן כאן: "כי הרגיש בעצמו אפיסת הכוחות ... ידע כי לא יאריך ימים". ובראשית רבה צו ד: "היום קובל עליך לומר כי הוא יקום, כאדם שאומר פלוני קרב על חברי". ולהלן נראה שאפשר לטעון גם ההפך: האדם קובל על היום. ואגב, מי שעוד קרבו ימיו למות הוא משה (דברים לא יד) וכן דוד (מלכים א ב א). את שניהם נראה להלן.

² כבר בפגישתו המרגשת עם יוסף, מביע יעקב את משאלתו "אמותה הפעם" שמביעה הגעה לשיא בחיים, כאומר: די לי בכך שראיתך יוסף. ראה פרשני המקרא והמדרשים על פסוק זה, חלקם הבאנו בדברינו [מפגש יעקב ויוסף](#) ובדברינו [עוד יוסף בני חי – אמותה הפעם](#) בפרשת ויגש.

³ ראה קהלת רבה פרשה א סימן א: "הבל הבלים" - ... שלמה אמר דבר אחד ולא פירשו, ופירשו דוד אביו ... שלמה אמר: "כי מי יודע מה טוב לאדם בחיים ויעשם כצל" (קהלת ו יב), באיזה צל? אם כצלו של כותל - יש בו ממש. אם כצלו של דקל - יש בו ממש. בא דוד ופירש: "ימינו כצל עובר" (תהלים שם). ר' הונא בשם רב אחא: כהדין עופא דעבר וטוליה עבר עמיה (כאותו עוף שעובר וצילו עובר איתו). שמואל אמר: כצלן של דבורים שאין בו ממש של כלום". וכבר הארכנו לדון במדרש זה בקשר שבין חג הסוכות ויום הכיפורים והטעם שאנו קוראים בו בספר קהלת. ראה דברינו [מכיפור לכפות ומכסה לסוכות](#) לחג הסוכות.

⁴ שלוש פעמים מדבר יעקב על מותו. אחת כאן ושתיים שראינו בפרשת השבוע שעבר בהקשר עם הפגישה עם יוסף: "אלכה ואראנו בטרם אמות" ולאחר הפגישה: "אמותה הפעם אחרי אותי את פניך". יצחק מזכיר זאת פעמיים: הפסוק שהמדרש מביא, ושני פסוקים קודם: "הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי". ודווקא אברהם לא מדבר מפורשות על מותו והמדרש נזקק, להשלמת התמונה שכל האבות הכירו במוות, דברו עליו בגלוי וקיוו לו, לפסוק "ואנכי הולך עירי" שהוא אזכור עקיף בהקשר עם העובדה שאין לו בן ממשיך. על אברהם למדנו שהוא חידש את הזקנה, כלשון בראשית רבה סה ט: "אברהם תבע זקנה" (ראה גם בראשית רבה נט א-ד, מסכת בבא מציעא פז ע"א ועוד). ובפרקי דרבי אליעזר פרק נא: "מיום שנבראו שמים וארץ לא היה אדם שנזקקה בו שיבה עד שבא אברהם אבינו ותמהו כל העולם שלא כמותו מיום שנברא העולם". זקנה של חיים אֶרְכִּים או חיים אֶרוּכִים? כמות או איכות ובריאות? ראה הנוסחאות השונות בברכת החודש (ראה חומש קורן וברויאר מול סידור רינת ישראל ואחרים). זקנה אבל לא מיתה, ראה דברינו [ואברהם זקן בא בימים](#) בפרשת חיי שרה.

⁵ ראה פירוש ספורנו בראשית פרק מו ל: "אמותה הפעם - מצרות אחרות נושעתי ואחר התשועה מהם אפפו עלי רעות. עתה, בזאת הפעם שנושעתי מצרתך, אחרי ראותי את פניך, יהי רצון שאמות בזאת התשועה ולא יוסיף עצב עמה".

⁶ כאן כבר יש תביעה למות, לא רק ייחול וקיווי. אברהם שזכה לחדש זקנה, להאריך את חיי האדם ולהסיר את הקללה שבני אדם מתים "שחורי ראש", הוא גם הראשון שמכיר בכך שסוף סוף אין הזקנה מעכבת את המיתה. יש רק לקוות לזקנה מכובדת בשיבה טובה, ל"עטרת תפארת שיבה". ראה בראשית רבה נט א. יצחק שנעשה סומא בסוף ימיו, זכה לזקנה מכובדת פחות - "סומא חשוב כמת" (פרקי דרבי אליעזר פרק לא). ובמדרש בראשית רבה סה ט: "אברהם חידש זקנה, יצחק חידש ייסורים". יעקב לא נענה לתביעתו למות אחרי שפגש את יוסף ועברו עליו עוד שבע עשרה שנה של חולי וייסורים: "יעקב חידש חולי" (בראשית רבה שם).

דברים רבה (ליברמן) פרשת וזאת הברכה – יום המיתה לכל ואין תקווה

"ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות" – זהו שכתוב: "הן צדיק בארץ ישולם" – כנגד מי אמר המקרא הזה? לא אמרו אלא כנגד משה הצדיק. לא היה כמוהו לא בנביאים ולא בחכמים, שהרי הקב"ה העיד עליו לאחר מותו "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים לד י), ואעפ"כ לא היה סיפק בידו להציל עצמו מן המיתה ככל שאר בני אדם. וכן דוד אומר: "כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כי צל ימינו עלי ארץ ואין מקוה" (דברי הימים א כט טו).⁷ והלא כבר נאמר "קוה אל ה' ושמור דרכו" (תהלים לו לד) – ומה תלמוד לומר "ואין מקוה"? אמר דוד: לכל מידות אדם מקווה: עני עד שיעשיר, חלש עד שיהיה גיבור, חולה עד שיתרפא, חבוש בבית האסורים עד שיתירוהו. אבל יום המיתה אין תקווה, שהרי הקב"ה דבר עם משה פנים בפנים ולא יכול להציל נפשו מן המיתה, וכן שלמה אומר: "הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע" (קהלת ט ב).⁸

דברים רבה (ליברמן) פרשת וילך – גם משה תובע מיתה

"הן קרבו ימיך למות" – אמר משה לפני הקב"ה: מפני יהושע תלמידי אני מת? ייכנס הוא לשררה ואני אצא. אמר ליה הקב"ה: עשה לו כאשר עשה לך. א"ל הן. "קרא את יהושע והתיצבו באוהל מועד" (דברים לא יד). השכים משה אחריו על פתחו וקרא לו: רבי יהושע. מיד נתיירא יהושע ואמר: אלי קורא רבי ובא אחרי? ירד אצלו. א"ל: מה רבי מבקש? לא אני הייתי למוד להיות בא אצל רבי? אמר לו: אמר לי הקב"ה ארכי של יהושע דוחקני. טוב אני לך שאם תשכח ההלכה תשאלנה.⁹ וקבל שאעשה לך מה שהיית עושה לי, היית משכים אחרי, אשכים אחריו, הייתי הולך בשמאלי, אתהלך בשמאלך. א"ל יהושע: כל מה שרבי גוזר עלי אקבל ע"מ שאראה פני רב. עשה לו כל מה שהיה עושה לו. כיון שנכנסו לאהל מועד "וירא ה' באהל בעמוד ענן" (דברים לא טו). ירד העמוד ועמד בין משה ליהושע. נמצא יהושע בפנים ומשה בחוץ. צווח משה ואמר: מאה מותין ולא חדא קנאה – "שימני כחותם על לבך" (שיר השירים ח ו). תבע מיתה בפיו, א"ל הקב"ה: "הן קרבו ימיך למות".¹⁰

ילקוט שמעוני פרשת עקב רמז תתעא – מעשה בזקנה אחת

מעשה באשה אחת שהזקינה הרבה ובאת לפני רבי יוסי בן חלפתא. אמרה לו: רבי, זקנתי יותר מדאי ומעכשיו חיים של ניוול הם, שאיני טועמת לא מאכל ולא משקה ואני מבקשת להיפטר מן העולם. אמר לה: מה מצווה את למוֹדָה לעשות בכל יום? במה הארכת ימים? אמרה לו: למודה אני אפילו יש לי דבר חביב, אני מנחת אותו

שים לב שהמדרש מביא את הפסוק "אמותה הפעם" ולא את הפסוק "ושכתתי עם אבותי" כמו המדרש הקודם, על מנת להדגיש את שבע עשרה שנות חוליו וייסוריו של יעקב. סוף דבר, כל האבות תובעים מיתה, מי בשיבה טובה ומי פחות.

⁷ זה לנו מדרש שני שדורש את הפסוק "כי גרים אנו לפניך" מדברי הימים א כט טו (ברכת דוד לעם המתנדבים לבניין בית המקדש) על החיים הזמניים כאן עלי אדמות. מן הראוי להזכיר שמדרשים אחרים הולכים בדרכים אחרות. היחס לגרים: ראה מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מס' דנזיקין משפטים פרשה יח: "אברהם קרא עצמו גר, שנאמר גר ותושב אנכי עמכם; דוד קרא עצמו גר, שנאמר גר אנכי בארץ, ואומר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ ואין מקוה ... חביבין הגרים". או ההכרה בארעיות הישיבה בארץ והריבונות עליה (ואולי גם איכות הסביבה), ראה ספרא בהר פרשה ג פרק ד: "הארץ לא תמכר לצמיתות – לחולטנית. כי לי הארץ - אל תרע עינך בה כי גרים ותושבים אתם. אל תעשו עצמכם עיקר. וכן הוא אומר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו". לפניכם רבות נדרש פסוק רב משמעות זה.

⁸ רבו המדרשים המתארים את דבקותו העצומה של משה בחיים ואי השלמתו עם המוות. ראה למשל דברים רבה וזאת הברכה פרשה יא סימן י: "הנח אותי בעולם הזה כעוף זה שהוא פורח בכל ארבע רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת הערב חוזר לקינו". וכן רבים (דבריניו מיתת משה בפרשת ואתחנן, מדרש פטירת משה בפרשת וזאת הברכה). משה מציג עמדה שהיא, לכאורה, בניגוד לאבות שתבעו מיתה ולפחות השלימו איתה. האם משה חושב להיות בן אלמוות (איש האלהים) עד שהקב"ה צריך להזכיר לו שכבר נגזרה גזירה על אדם הראשון וסוף כל חי למיתה? לאו דווקא. רוב המדרשים המציגינים את רצונו של משה להידבק בחיים, מקשרים זאת לרצונו להיכנס לארץ ישראל, כדבריו: "אעברה נא ואראה את הארץ הטובה" (דברים ג כה). לקיים עוד מצווה אחת. יתר על כן, משה הוא הדוגמא לכך שהרצון להמשיך לחיות קשור עם טעם ותכלית כלשהם, וכשאלה סרו - סר גם הרצון לחיות, כפי שנראה להלן. ראו עוד בהמשך המדרש שם שהוא מתעמת עם שאלה מרכזית אחרת שאם בסוף כולם נדונים למיתה ו"מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב ולטהור ולטמא" – "מענתה מה הועילו צדיקים שעמלו בתורה ובמעשים טובים בעולם הזה, ומה הפסידו הרשעים שחטאו בעולם הזה?" ראה תשובת המדרש שם שנשענת על תפיסת העולם הבא. אבל אנחנו רוצים לחזור לעצם העניין של התביעה למיתה, לרעיון שהאדם מכיר בסופו ובעצם מקווה לו - לפן האישי

⁹ כבר פה נכשל משה כשהוא אומר ליהושע שכדאי לו שהוא (משה) יישאר לצדו ויוכל לשאול כל שאלה בהלכה ששכח. אז מי הרב באמת? ומה יעשה משה ליהושע כמו שיהושע עשה לו, רק גינוני כבוד? איזה מן חילופי תפקידים יש כאן

¹⁰ בסופו של דבר, גם משה מצטרף לאלה שתובעים מיתה. אימתי? כשהוא מבין ששליחותו ותכלית חייו הגיעו לסיימם. אין הוא מסוגל לחזור ולהיות "אזרח פשוט". טעם חייו פג. ואם המשך ההידבקות וההיצמדות בכוח לחיים פירושם חיים מלאכותיים של ניוול רגשי וייסורים של קנאה, הוא מעדיף למות. וכבר הארכנו לדון במדרש נפלא זה ובנוסחיו השונים בדברינו [עזה כמות אהבה](#), [קשה כשאל קנאה](#) בפרשת וילך.

ומשכמת לבית הכנסת בכל יום.¹¹ אמר לה: מנעי עצמך מבית הכנסת שלושה ימים זה אחר זה.¹² הלכה ועשתה כן וביום השלישי חלתה ומתה.¹³

שבת שלום חזק חזק ונתחזק מחלקי המים

מים אחרונים: אפשר לקשר לכל הנושא הזה גם את סיפור פטירתו של רבי יהודה הנשיא, כתובות דף קד ע"א. ראה שם ששפחתו של רבי הייתה היחידה שראתה שאין עוד טעם להתפלל ולבקש שרבי שיחיה משום שהוא כל כך מצטער (מתנוול) בחליצת התפילין תדיר כשהוא נזקק לצרכיו ואיננו יכול לסבול יותר נפשית וגשמית. ועל נושא הבקשה למות ולסיים את החיים בכבוד ולא בניוול, כבר זכינו להרחיב בדברינו [מעשה בזקנה אחת](#) בחלק המיוחדים.

¹¹ האבחנה השכלית והערכית לשקול מה טוב ומה לא, הרצון להעדיף משהו על פני משהו אחר, היכולת לקבל החלטות ולעשות בחירות בחיים, הם מסימני החיות.

¹² בחירה מתוך הימנעות מדבר היא כבר גישה פאסיבית שמרמזת אל המוות.

¹³ סיפור זה של הזקנה שמבקשת להיפטר מן העולם בכבוד, נמצא גם בקטעי מדרשים - גניזה (מאן) ט. קיצור של דרשות ילמדנו עמוד עה, שם הוא מקשר אותה עם הנושא בו אנו דנים, היינו עם האבות שתבעו מיתה. לאחר שהוא מביא את הסיפור בנוסח דומה לזה של ילקוט שמעוני, הוא מוסיף ואומר: " ... הרי למדת שהזיקנה מנוולת. וכן אפילו גדולי עולם התנוולו בזקנתן, את מוצא כן ביצחק, שנאמר: כי זקן יצחק וכן בדוד והמלך דוד זקן בא בימים ויכסוהו בבגדים. כל גדולי עולם כיון שהן מזקינין הן מתנוולין. אבל אברהם היתה זקנותו יתר מנערותו". מאבות האומה למדה הזקנה שלנו. אך נראה שהיא הולכת צעד נוסף ולא רק מקווה למיתה ותובעת אותה, אלא גם באה לחכם שייתן לה עצה ותרופה. והוא, ר' יוסי בן חלפתא, עונה לה באריכות פנים (ראה בראשית רבה ע ד). ועכ"פ נראה שלא רק מהאבות למדה כי אם גם ואולי בעיקר ממשה שתחילה התנגד בכל כוחו למיתה ואח"כ כשראה שהוא מגיע לניוול של קנאה, לחיים אַרְפִּים ולא אַרְוִכִים, לא ברוח ולא בגוף, הוא מצטרף לאבות ותובע גם הוא מיתה.